

УДК 78.072(477)Заг

Богдана Фільц
(Київ)

**ЗДОБУТКИ ЯСКРАВОГО ЖИТТЯ В МИСТЕЦТВІ
НЕЗАБУТНЬОЇ МАРІЇ ЗАГАЙКЕВИЧ
(до 90-річчя від дня народження мисткині)**

У статті висвітлюється творчий шлях і наукова діяльність видатного українського вченого, доктора мистецтвознавства Марії Загайкевич. Її багатогранний музикознавчий доробок, що розрісся у різних жанрах і видах музичного мистецтва та є великим внеском у галузі дослідження історії та теорії української музики, переконливо розкриває оригінальність, національну самобутність української культури в цілому.

Ключові слова: музикознавець Марія Загайкевич, композиторська творчість, музичне мистецтво, театральна музика, балет, композитори С. Людкевич, М. Вербицький, Державний Гімн України.

В статье освещается творческий путь и научная деятельность выдающегося украинского ученого, доктора искусствоведения Марии Загайкевич. Ее многогранные музыковедческие достижения в различных жанрах и видах музыкального искусства являются большим вкладом в области исследования истории и теории украинской музыки, убедительно раскрывают оригинальность и национальную самобытность украинской культуры в целом.

Ключевые слова: музыковед Мария Загайкевич, композиторское творчество, музыкальное искусство, театральная музыка, балет, композиторы С. Людкевич, М. Вербицкий, Государственный Гимн Украины.

The article highlights the creative development and scientific activity of the outstanding Ukrainian scientist, Doctor of Arts Maria Zagaykevych. Her multifaceted musicological achievements in various genres and types of music have a major contribution to the field of study of Ukrainian history and theory of music, clearly reveals the originality and identity of Ukrainian national culture in general.

Keywords: musicologist Mariya Zahaykevych, composer's creative work, musical art, theatrical music, ballet, composers S. Liudkevych and M. Verbytskyi, National Anthem of Ukraine.

Ім'я Марії Загайкевич – видатного талановитого українського вченого-музикознавця, невтомного дослідника і популяризатора вітчизняної музики, доктора мистецтвознавства, професора, провідного співробітника Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (далі – ІМФЕ НАН України), члена Національної спілки композиторів України (далі – НСКУ), члена Наукового товариства імені Шевченка, активного музично-громадського діяча, педагога, піаністки, лауреата Премії імені М. В. Лисенка – широко відоме в нашій країні та за її межами.

Восени 2016 року виповнилося 90 років від дня народження цієї яскравої особистості, великої патріотки України, чудової світлої людини, усі помисли та дії якої були спрямовані на добро людям, а також на мистецький та інтелектуальний поступ нашого краю. Українську музичну культуру та композиторську творчість вона розглядала у тісному зв'язку з літературою (передусім, поезією), новими тенденціями і процесами в театральній сфері, світовими досягненнями різних видів та жанрів музичного мистецтва. Вона також враховувала питання еволюції стилів, виникнення нових технологій та виражальних засобів для створення музичних композицій як у світових масштабах, так і в національно окреслених і глибоких за змістом творах українських композиторів ХІХ – початку ХХІ ст.

Народилася М. Загайкевич 31 жовтня 1926 року у Львові в родині знаних музикантів – піаністки Стефанії та визначного віолончеліста, професора тодішнього Вищого музичного інституту імені М. Лисенка (нині – Львівська національна музична академія імені М. В. Лисенка) Петра Пшенички. Зростала в середовищі високого мистецтва, виховувалася в дусі любові та поваги до рідної культури, жила у вирі тих процесів, які відбувалися в музичному житті міста (і взагалі Галичини), що, безперечно, вплинуло на вибір її майбутніх науково-творчих зацікавлень. Про це М. Загайкевич дуже цікаво написала у своїй статті «Мої автобіографічні замітки»: «Важливо, що я виросла в українському музичному середовищі. Воно концентрувалося тоді при Вищому музичному інституті ім. Миколи Лисенка. Батько – відомий віолончеліст, який вів в Інституті класи віолончелі та камерного ансамблю, був у близьких стосунках з тодішнім директором цього закладу Василем Барвінським. Учив його сина Івася грати на віолончелі, робив аранжировки для домашнього квартету. Дружили сім'ями, нерідко гостювали у його віллі в Зимній Воді. У збірнику фортепіанних п'єс “Наше сонечко грає на фортепіані” перша п'єска “Ой не коси бузьку сіна” присвячена мені – Марусі Пшеничці. Навіть і поява у назві слів “наше сонечко” якоюсь мірою інспірована знайомством зі мною: так називали мене мої рідні та найближчі друзі.

Грі на фортепіано спочатку вчила мене моя мати-піаністка, а згодом я поступила до Інституту ім. М. Лисенка до класу Романа Савицького – відомого концертуючого артиста-виконавця і досвідченого педагога. І знову, лише зараз усвідомлюю, наскільки цікаво, в “ногу з часом” проводилось тут навчання. Згідно рекомендаціям новітньої педагогіки, при Інституті функціонував дитячий шумовий оркестр, а фортепіанна література для початківців, крім традиційної школи Баєра, включала твори В. Барвінського, Н. Нижанківського та інших українських композиторів, а також найновіші досягнення в цій галузі європейського музичного мистецтва ХХ ст. (наприклад, Бели Бартока)» [3, с. 7].

Згодом, після війни, М. Загайкевич навчалася у Львівській консерваторії імені М. В. Лисенка у класі фортепіано професора Тараса Шухевича, в минулому – теж піаніста-концертанта Празько-Берлінської школи, яку мисткиня закінчила у 1950 році. На державному випускному іспиті вона навіть зіграла із симфонічним оркестром «Українську рапсодію» С. Ляпунова. Її гра засвідчила опанування піаністичних можливостей професійного виконавства, а також відкрила перспективу майбутньої педагогічної діяльності. Під час навчання в консерваторії вона спілкувалася з багатьма видатними львівськими композиторами, як-от: С. Людкевич, В. Барвінський, Р. Сімович, А. Солтис, М. Колесса, А. Кос-Анатольський та ін., які згодом не раз ставали героями її наукових досліджень.

Деякий час вона працювала в музичній школі-семирічці № 1 у Львові, де паралельно з навчанням викладала гру на фортепіано. М. Загайкевич була концертмейстером у Львівській спеціальній середній музичній школі-десятирічці для обдарованих дітей (1948–1951), що згодом стала Львівською середньою спеціальною музичною школою-інтернатом ім. С. Крушельницької. Саме там я її уперше побачила. Тоді я вчилася у тій школі і почула, як М. Загайкевич акомпанувала на академічному вечорі одному з учнів-віолончелістів. Мені дуже сподобалася музика виконуваних творів, серед яких, наскільки я пам'ятаю, був чудовий ліричний, романтично окрилений «Лебідь» К. Сен-Санса. Вона ж сама зачарувала мене не лише осмисленою грою, а й якимось просто неземним виглядом... Молоденька, мініатюрна, тендітна піаністка із сяючими зірчастими очима, вишукано вдягнена у ніжно-рожеву коронкову блузку з довгими «летючими» рукавами. Оскільки я відносно нещодавно повернулася з нескінченних казахстанських степів та злиденного існування далеко від цивілізації, вона видалася мені просто казковою феєю...

У 1951 році М. Загайкевич вступила до аспірантури на відділ музикознавства при ІМФЕ АН УРСР (нині – Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України), що згодом став для неї рідним домом на все життя. Вона плідно працювала над дослідженням різноманітних наукових тем, присвячених історичному та теоретичному музикознавству, на посадах молодшого, старшого, а згодом і провідного наукового співробітника. Була членом Вченої ради інституту та багаторічним ученим секретарем Спеціалізованої вченої ради із захисту дисертацій. Як авторитетний учений М. Загайкевич багато разів опонувала різні кандидатські та докторські дисертації на захистах (до того ж, не тільки українських науковців, а й учених з інших республік колишнього Союзу (Молдови, Латвії) та з інших країн (наприклад, Польщі)). Із задоволенням їздила опонувати до Ленінграду, Вільнюсу тощо. Вона інтенсивно працювала в галузі підготовки молодих наукових кадрів – виховала 12 аспірантів, які захистили дисертації та стали дипломованими фахівцями (двоє з них приїхали з Польщі).

Усі вони стали друзями мисткині, оскільки М. Загайкевич дуже доброзичливо до них ставилася, завжди намагалася підтримати і змусити повірити у власні сили. Вона належала до чуйних, доброзичливих людей, завжди готових прийти на допомогу своїм колегам, товаришам «по цеху», молодим ученим, аспірантам, які на знак подяки дарували їй свою любов, повагу та дружбу на довгі роки. Так, наприклад, її колишні аспірантки Ева Нідецька та Ольга Попович із Польщі активно продовжували творчі контакти зі своєю наставницею. Вони приїздили з доповідями на конференції, які проходили в нашому інституті, запрошували її на міжнародні наукові форуми до Польщі. Обидві стали авторками численних праць, а перша з них була ще й учасницею презентації збірника «Музична україністика: сучасний вимір» (Київ, 2009 р.).

Ольга Попович як керівник багатьох українських товариств і організатор різних мистецьких імпрез у Перемишлі часто запрошувала Марію Петрівну до участі в заходах, до яких я теж із радістю долучалася. Упродовж багатьох років М. Загайкевич була головою музикознавчої комісії Київської організації НСКУ. Вона дбала про поповнення Спілки достойними молодими кадрами, значною мірою з-поміж перспективних дослідників відділу музикознавства нашого інституту.

Але варто повернутися до початку праці мисткині у Києві та нашої зустрічі. Через вісім років після того, як Марія Петрівна вступила до аспірантури (листопад 1951 р.) і вже мала значні наукові досягнення у сфері музикознавства, я теж стала аспіранткою того ж інституту (від 1 грудня 1959 р.). Працюючи разом в одному відділі, ми подружилися з нею на довгі роки... До того ж, нас зближували сентименти до нашої малої батьківщини, любов до Львова, до багатьох близьких по духу людей, серед яких у першу чергу виринали перед очима незабутні постаті славетного Станіслава Людкевича і завжди енергійного, сповненого цікавих творчих ідей та щирого бажання працювати задля українського музичного мистецтва А. Кос-Анатольського.

Вже у 1960-х роках ми почали разом їздити на різноманітні знакові події в українській культурі, як-от: урочисті концерти на честь ювілею М. Вериківського у його рідному місті Кременці та в Тернополі, відкриття музею прославленої на весь світ співачки Соломії Крушельницької в селі Біла на Тернопільщині з нагоди 90-річчя від дня її народження (1963 р.), звітні концерти і пленуми композиторів у Львові, концерти в Чернігові тощо.

Дуже цікавою була наша поїздка на I Міжнародний музичний фестиваль у Львові «Музика українського зарубіжжя» (1990), організований М. Скориком, де брали участь українські композитори з діаспори, а саме: Мар'ян Кузан із Парижа, Геррі Кулеша та Лариса Кузьменко з Торонто, Роман Ревакович із Варшави. Їхні твори звучали у великому залі Львівської обласної філармонії разом із шедеврами композиторів з України. Досі пам'ятаю сильне враження від почутої тоді монументальної модерної експресивної поеми для тенора і симфонічного оркестру «Шляхи повернення» М. Кузана. Сольна партія пристрасно та з великим натхненням була вперше виконана чудовим українським співаком із Дрогобича Корнелієм Сятецьким. Саме він сповістив мене, що використана у поемі веснянка «Вийди, вийди, сонечко» є спомином про дитинство композитора в Україні. Із приємністю згадую також виконання львівською капелюю «Дударик» (під керівництвом М. Кацала) мого твору «Юнакові» на слова В. Сосюри. Через деякий час велика делегація музикантів-одномудців із числа учасників цього з'їзду виїхала на святу землю І. Франка – до Дрогобича та Нагуевичів.

Згодом були не менш цікаві зустрічі з композиторами західної діаспори, зокрема найбільш знаним в Америці українським композитором із Нью-Йорка Ігорем Соневичем, із яким ми разом захоплювалися відредагрованою М. Скориком оперою А. Вахнянина «Купало» (що була поставлена у Львівському національному академічному театрі опери та балету імені Соломії Крушельницької). Зустріч із паном Ігорем була зворушливою і для Марії Пшенички, яку він знав ще з років спільного навчання у 1-й українській гімназії Львова.

Через десятиліття М. Загайкевич стала для мене справді доброю феєю, і я завжди із теплотою її згадую, дуже ціную і шаную за прихильне, щире, доброзичливе ставлення до мене та моєї творчості. Я багато чим завдячую їй у своєму утвердженні в музичному світі як фахового композитора і музикознавця, адже вона однією із перших серйозно зацікавилася моєю музикою, почала її досліджувати та популяризувати у пресі. Аби глибше зрозуміти духовні джерела моєї творчості, М. Загайкевич відвідала мій рідний Яворів, побачила будинок, у якому мешкала родина Фільців. Вона стала авторкою двох книжок про мене і мою діяльність (*Загайкевич М. Богдана Фільц: творчий портрет / Марія Загайкевич. – Київ, 1992; Загайкевич М. Богдана Фільц: творчий портрет / Марія Загайкевич. – Київ–Тернопіль, 2003* – доповнене видання попередньої праці), а також багатьох публікацій у різних збірниках та журналах, рецензій, вступних статей до низки моїх авторських нотних збірок, виданих О. Смоляком у Тернополі (*Загайкевич М. Слово про автора / М. Загайкевич // Фільц Б. Жива криниця. Хорові твори для дітей. – Тернопіль, 1996; Загайкевич М. Фортепіанна творчість Богдани Фільц / М. Загайкевич // Фільц Б. Фортепіанні цикли. – Тернопіль, 2002; Загайкевич М. Вокальна шевченкіана Богдани Фільц / М. Загайкевич // Фільц Б. Наша дума, наша пісня... (Десять солоспівів на слова Тараса Шевченка). – Тернопіль, 2004*), буклетів-програмок до моїх ювілейних концертів у Києві, Львові, Коломиї тощо.

М. Загайкевич гарно написала про мене у статті «Її музика красива і завжди звернена до людської душі» для львівського календаря знаменних та пам'ятних дат «Митці Львівщини» (Львів, 2006 р.), а також у статті «Композитор Богдана Фільц» для поважного видання «Українки в історії: нові сторінки» (Київ, 2010 р.). Знаковою стала її розвідка «Симбіоз поезії і музики у творчості Богдани Фільц», надрукована у книзі «Музична україністика: сучасний вимір: збірник наукових статей на пошану заслуженої діячки мистецтв України, композитора, кандидата мистецтвознавства Богдани Фільц» (Київ, 2005 р.).

М. Загайкевич, власне, стала ініціатором подачі моєї кандидатури на присудження Премії імені М. В. Лисенка 1993 року (урочисте вручення відбулося в Музеї Миколи Лисенка у присутності тодішнього міністра культури України І. Дзюби), присудження звання Заслуженого діяча мистецтв України на XI з'їзді композиторів України (1997), який проходив у Ворзелі. Вона виступала на презентаціях моїх книжок у Києві та Львові, на авторських вечорах у Києві, Львові, Коломиї, Перемишлі, ретельно висвітлювала у пресі виконання моїх творів, що звучали на різних концертах, у тому числі й на міжнародних фестивалях «Прем'єри сезону» та *Kyiv Music Fest*.

За це я їй завжди була, є і буду дуже вдячна. Я присвятила цій чудовій людині низку творів – солоспіви «Наша дума, наша пісня» на слова Т. Шевченка для сопрано (2004) і два романси для баритона на вірші І. Франка «Зелений явір» та «Хвилі щастя золотого» (2006), що були написані якраз із думкою про мисткиню. Згадані твори прозвучали у виконанні видатного співака, лауреата Національної премії імені Тараса Шевченка Валерія Буймістера в залі ІМФЕ НАН України під час святкування її ювілею. Згодом відбулося пошанування 50-річної праці Марії Петрівни на урочистій Вченій раді у присутності всього колективу науковців інституту.

Усе своє життя М. Загайкевич із великою скрупульозністю та наполегливістю досліджувала різноманітні проблеми історії та теорії українського музичного мистецтва. Із захопленням та дивовижною наполегливістю працювала над багатьма темами в численних архівах різних міст та установ України (і навіть за її межами), часто була відкривачем цікавих історичних фактів, дарувала читачам щораз нові музикознавчі опуси: стислі нариси або більші за обсягом книжки, а також ґрунтовні узагальнюючі монографії.

Усе це було здійснено за часи активної і надзвичайно плідної праці М. Загайкевич в ІМФЕ НАН України понад 50 років. Показово, що її перша велика дослідницька робота – кандидатська дисертація – була присвячена творчості корифея української музики С. Людкевича (захищена 1954 року, коли авторці виповнилося 28). Вона започаткувала низку подальших розробок, пов'язаних із вивченням та аналізом надбань музичної культури Західної України. Це, передусім, її ґрунтовна об'ємна монографія «Музичне життя Західної України другої половини XIX століття» (Київ, 1960 р.), що й досі користується значною увагою музикознавців і не втрачає своєї актуальності. Праця розкриває перед читачем багату панораму цікавих процесів становлення музичного мистецтва у різних видах і жанрах творчості та виконавства у західному регіоні країни.

Наступним визначним кроком дослідниці стало видання праць про Михайла Вербицького. Перше з них – «М. М. Вербицький. Нарис про життя і творчість». Як зазначила Марія Петрівна, «невеличка за розміром книжечка змогла бути опублікована у 1961 році лише тому, що в Києві не дуже орієнтувалися, що саме він є автором музики гімну “Ще не вмерла Україна”, а я, звісно, про це змовчала. За нових обставин, у 1998 р. (так на титульній сторінці, а насправді в 1999 р.) вийшла друком у Львові вже значно розширена і в міру моїх сил спрямована на повне висвітлення багатогранної спадщини цього прекрасного композитора монографія “Михайло Вербицький. Сторінки життя і творчості”. За цю книжку я була удостоєна у 2000 році Премії ім. Миколи Лисенка» [3, с. 10].

Успіх книги про М. Вербицького зумовлений беззаперечною актуальністю теми, залученням нових фактів із життя і творчості композитора, сучасним осмисленням величезного фактичного матеріалу (архівного, нотного, а також друкованих праць, захованих у спецфондах і, таким чином, вилучених із наукового вжитку) і, врешті, висвітленням усенародного визнання його самовідданої творчої праці (зокрема, створення музики майбутнього Державного Гімну, яка була схвально сприйнята на всіх етнічних землях України за нових історичних умов). М. Загайкевич побувала в місті, де здобував освіту славетний митець, засновник перемишльської музичної школи (точніше, композиторської) у селі Млинах, де протягом кількох десятиліть М. Вербицький

працював священиком і, разом з тим, творив щиру і натхненну музику. Дослідниця побачила стару дерев'яну церкву, в якій він багато років відправляв богослужіння щонеділі та в будні, біля якої спочив навіки на тихому сільському цвинтарі...

Неможливо без хвилювання читати рядки книги про сумну долю мешканців цього благодатного краю під час лихоліття Другої світової війни та зловісних для них повоєнних років: «На місцевість, де був похований Вербицький, трагічну печатку наклала операція “Вісла”, під час якої відбулося насильне виселення українців з рідного краю. Тож стежка до могили композитора почала заростати. У Млинах не стало парафіян, котрі сповідували віру своїх батьків, а місцеву церкву перетворили на римо-католицький костел. Будь-яка спроба відзначити пам'ять українського митця зводилась комуністичними чиновниками нанівець» [2, с. 106–107].

Постать і діяльність композитора змальовується в монографії на широкому історичному тлі у контексті конкретних реалій сьогодення, водночас із глибоким розумінням та емоційним авторським ставленням до подій минулого. Відчуття особливої атмосфери старовинного княжого міста, вулицями якого колись ходили легендарний співець Митуса, князь Данило Галицький, М. Вербицький, його вчителі та послідовники, і, нарешті, болісні враження під час поїздки дослідниці до Млинів (де обабіч дороги від Перемишля до Млинів стояли покинуті села, і лише старі криниці-журавлі подекуди нагадували про колишнє життя їхніх господарів) надають описаним фактам великої переконливості.

Творча діяльність М. Вербицького висвітлюється в роботі у зв'язку із загальним мистецьким процесом становлення та розвитку тогочасної української культури, взаємин композитора з різними музичними і театральними діячами, представниками літератури та духовенства. На самому початку наголошується, що роль митця у розвитку українського мистецтва високо оцінював І. Франко, який неодноразово підкреслював велике значення М. Вербицького для утвердження нового народного напрямку української музичної творчості, називав його «найвизначнішим талантом» серед галицьких композиторів [2, с. 5], а С. Людкевич уважав, що «Вербицький для нас є не тільки музикантом, а також символом нашого національного відродження» [2, с. 5].

У викладі матеріалу відчутна авторська позиція – сповідування ідеї соборності України. Наприклад, вона чітко простежується у роздумах М. Загайкевич про спільність розвитку культури в різних регіонах, незважаючи на державні кордони, що роз'єднували територію. «Поява Вербицького на горизонті української культури – факт видатний та історично зумовлений. Його творчість була породжена тією ж хвилею національного відродження, що на Східній Україні покликала на літературні звершення Івана Котляревського, Григорія Квітку-Основ'яненка, а в Галичині висунула Маркіяна Шашкевича та очолювану ним “Руську трійцю”» [2, с. 6].

У книзі подано цілий ряд цікавих історичних фактів та доповнень. Особливої уваги заслуговує уточнення місця народження композитора – село Явірник Руський, яке розташоване неподалік села Улюча. Ця та інші відомості з родинної біографії М. Вербицького були встановлені на підставі метричних записів Перемишльської єпархії професором Здзіславом Будзинським на запит доктора мистецтвознавства Ю. Ясинівського (опубліковані у Львові 1994 р. в Бюлетені Комісії української бібліографії Міжнародної асоціації українців).

Авторка навела спостереження відомих і протягом довгих років заборонених дослідників музичного мистецтва Галичини, до числа яких належали Б. Кудрик, Ф. Стешко, З. Лисько. Їхні книжки про церковну музику, що були опубліковані у 30-х роках ХХ ст., особливо стали в пригоді під час роботи над аналізом духовних творів М. Вербицького. Згадаймо, що розділ про церковну музику в новій монографії М. Загайкевич є новаторством, адже за часів публікації попередньої книги про композитора, у 1961 році, умістити подібний матеріал було неможливо.

Не залишає читача байдужим розкриття органічного входження у свідомість українського народу вершинного твору митця – пісні-хору «Ще не вмерла Україна» на

вірш П. Чубинського, яка стала емблемою визвольної боротьби і Державним Гімном України. 1918 року уряд Української Народної Республіки вперше затвердив її як Державний Гімн. Під звучання цього твору у приміщенні Центральної Ради були прийняті Третій і Четвертий універсали. 1939 року Сойм Карпатської України також проголосив пісню М. Вербицького Державним Гімном. Хоровим співом твору «Ще не вмерла Україна» завершилася церемонія проголошення незалежної суверенної Української Держави у Верховній Раді 24 серпня 1991 року.

Скрупульозний аналіз музичної спадщини М. Вербицького здійснений за жанрами – музика для театру, солоспіви, оркестрові твори, церковна музика, світські хори. Це зумовило чіткість структури та вираженість наукових узагальнень в кожному окремому розділі книги, де рельєфно окреслюються особливості художнього стилю митця, його індивідуальна неповторність. Велику увагу приділено аналізу літературних першоджерел, що стали основою оригінального музичного оформлення театральних п'єс, серед яких варто звернути увагу на твір «Підгір'яни», а також на музичну інтерпретацію М. Вербицьким віршів І. Гушалеви́ча, В. Шашкеви́ча, Ю. Федькови́ча, П. Чубинського, Т. Шевченка. До речі, композитор став першим у Галичині, хто поклав на музику поезії Т. Шевченка. Великий хоровий твір із симфонічним оркестром «Заповіт», як зазначила М. Загайкевич, «був написаний для святкового шевченківського концерту “Руської Бесіди” у Львові, котрий відбувся у 1868 році. Символічно, що вперше він прозвучав поряд з іншим вокально-симфонічним твором на цей же текст: його автором був молодий, майже нікому невідомий тоді композитор з Києва, Микола Лисенко. Їдучи в 1867 році навчатися до Ляйпцігської консерваторії, він затримався кілька днів у Львові і на пропозицію голови “Руської Бесіди” Олександра Барвінського погодився внести свій вклад у вшанування галичанами пам'яті великого Кобзаря, написавши хор “Заповіт”» [2, с. 106].

Перед читачем розкривається багатогранність видатної мистецької особистості – його захоплення театром і створення яскравої музики до вистав, внесок композитора у формування солоспівів, світської хорової та оркестрової музики, плідна праця як духовного наставника селян.

Особливе місце у творчому доробку М. Вербицького займають церковні хори. Професор С. Людкевич визнав його «найбільшим після Бортнянського духовним композитором, творцем хорового стилю в Галичині» [2, с. 76]. Шанувальники церковної музики добре знають такі його твори, як «Отче наш», «Ангел вопієше», «Літургія», що становлять великий цикл піснеспівів, розташованих відповідно до розгортання Служби Божої. Музика пов'язана із народнопісенними інтонаціями, сповнена глибоких почуттів та натхнення. М. Загайкевич докладно проаналізувала здобутки митця у цій галузі, подала зразки творів, наголосила на особливій ліричності музичного вислову, на широкому використанні та перенесенні на національний ґрунт загальноєвропейської техніки музичного письма, на «схиланні перед красою багатоголосого акапельного співу» [2, с. 76].

Отже, неможливо не погодитися із твердженням дослідниці, що «резонанс творчої діяльності Вербицького далеко виходить за межі одного регіону, має всеукраїнське значення. Він належить до тих, хто закладав підвалини національної композиторської школи, сприяв становленню самобутнього українського музичного мистецтва і його органічного входження зі своїм власним неповторним голосом в систему європейської культури» [2, с. 6].

Ще раніше, у 1994 році, М. Загайкевич виступила із цікавою доповіддю про композитора «Михайло Вербицький і перемиська музична школа» на Міжнародній науковій конференції «Перемишль і Перемиська земля протягом віків». Вона відбулася в рамках усесвітнього з'їзду перемишлян, організованого Науковим товариством ім. Шевченка в Польщі та небайдужими громадянами міста Перемишля – насамперед, Головною радою ОУП (Об'єднання українців у Польщі) та членами Земляцтва «Перемищина» в Торонто (і особисто Андрієм Чорним). Марія Петрівна зі знанням

справи на широкому фактичному матеріалі розкрила вирішальну роль княжого міста Перемишля із його тисячолітньою історією та значення одного з найвидатніших представників українського музичного світу М. Вербицького у становленні національної композиторської школи, звідки вийшли митці, які понесли в різні регіони країни музичну культуру, а найважливіше – нові тенденції її розвитку. Вони стали піонерами й організаторами хорової справи, введення до церковного співу багатоголосся, зокрема творів Б. Галупі, М. Березовського і Д. Бортнянського (який, за словами М. Вербицького, «є для українців те, що для Західної Європи Моцарт, Гайдн та інші» [3, с. 251]). Дуже промовистим є твердження М. Вербицького, процитоване у доповіді М. Загайкевич про успіхи «перемишлянців», яке він висловив на схилі літ: «Школа стала консерваторією в мініатюрі, а хор дорівнював добрій опері – і виявилось, що існує в Європі, крім трьох відмінних за характером категорій музики: німецької, італійської і французької, також четверта характеристична категорія: руська [українська. – М. З.]» [1, с. 251–252].

Приємно зазначити, що мене теж запросили до участі в цій конференції, і я виголовила доповідь на тему «Музичне життя Перемишля в контексті культурно-мистецького розвитку Галичини, кінця ХІХ і перших чотирьох десятиріч ХХ ст.». Обидві наші доповіді надруковані у збірнику «Перемишль і Перемиська земля протягом віків» [1].

Конференція була дуже цікава, на ній було висвітлено багато проблем історичного характеру. Особливо фундаментально розглянув у доповіді про багатотисячлітню історію міста Перемишля, звертаючись до архівних матеріалів, видатний український історик Ярослав Ісаєвич («Перемишль і Перемиська земля: перші сторінки історії»). Загалом було підготовлено 36 доповідей різного змісту. Тож ми із М. Загайкевич були раді, що нам пощастило їх послухати і взагалі побувати на конференції, відвідати цікаві мистецькі імпрези, оглянути історичні пам'ятки чудового міста, його старовинні замки та давні забудови, поклонитися славетному митцю і помолитися на його могилі у Млинах, побачити церкву, де відправляв свої богослужіння великий композитор та український патріот (на превеликий жаль, нині вона перетворилася на польський римо-католицький костел через повну відсутність нащадків колишніх парафіян М. Вербицького). Боляче думати, як багато було понівечено людських життів та доль...

Проте ми пережили тоді і більш радісні відчуття. Мимоволі згадалася крилата фраза поета Олександра Олеся «З журбою радість обнялась». Ми побачили чудове старовинне українське місто, познайомилися з багатьма цікавими людьми з різних країн світу, які з'їхалися до Перемишля – міста їхньої молодості та «весни юних днів». Я особисто ще й зустріла свого двоюрідного брата Олега Вітошинського (сина моєї тітки-лікарки, рідної сестри мого батька, яка нас врятувала від загибелі у Казахстані), колишнього учня української чоловічої гімназії, згодом – політичного в'язня ряду польських та німецьких таборів смерті. На щастя, він вижив та приїхав із Західної Німеччини до міста, де народився. Із великим зацікавленням я побачила родинне місто мого батька, де перед українською церквою (у передмісті Перемишля) знаходиться гробівець (склеп) нашої родини, що я вперше тоді відвідала. Також побачила дім, де проживала колись велика родина Фільців, і гімназію, де навчалися батько і його чотири брати, ходила тими ж вулицями, що й вони колись давно ходили.

Згодом ми побували з Марією Петрівною ще й на інших наукових та мистецьких зібраннях і конференціях у Перемишлі в Польському інституті східних досліджень, де проводяться спільні польсько-українські студії в галузі мистецтва і літератури. Туди ми приїхали на наукову конференцію під назвою *Polska – Ukraina. Dziedzictwo historyczne a świadomość społeczna* («Польща – Україна. Історична спадщина і сучасна свідомість») у складі багатьох доповідачів з України. Ми із М. Загайкевич – з ІМФЕ НАН України, Л. Яросевич і Л. Кияновська – із Львівської національної музичної академії імені М. В. Лисенка, Л. Корній – із Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського, Г. Півторак – з Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України. Усі наші доповіді було опубліковано у 2006 році в

Перемишлі у книзі *Studia polsko-ukrainskie* [6]. Однак виокремлюю лише назви трьох із них, що безпосередньо стосуються героїні цієї статті (М. Загайкевич) та її друзів за досліджуваною тематикою або ж за спільними поїздками на численні імпрези в Україні й за кордоном: М. *Zahajkiewicz*. *Inspiracje polskie w twórczości Mychajla Werbickiego* [7]; В. *Filc*. *Koncertowa, kompozytorska i muzykologiczna działalność wykładowców Wyzszego instytutu muzycznego im. M. Łysenki we Lwowie i jego filiach w pierwszej połowie XX wieku (do wrzesnia 1939 roku)* [4]; Л. *Jarosewicz*. *Salomea Kruszelnicka na lamach niekturych polskich publikacji* [5].

Варто згадати нашу поїздку до Ярослава 1999 року з нагоди святкування 120-річчя від дня народження професора С. Людкевича у місті, де він народився і провів дитячі та юнацькі роки. Разом із М. Загайкевич, Любомирою Яросевич, Зеновією Штундер та музикантами-виконавцями ми прибули на ювілейне свято Великого українського композитора. Окрім конференції та концерту, що складався із його творів, ми побували у школі, де колись працював батько С. Людкевича. Там установлена пам'ятна дошка композиторові, проте її ніхто не може побачити, оскільки розташована вона не на фронтоні школи, а майже у підвалі (необхідно спуститися на десять східців).

Ярославська громада українців підготувала цікаву програму святкування ювілею славетного земляка. Приїхало багато митців із різних міст України, які побували на урочистій літургії та панахиді, відправленій на честь С. Людкевича відомим церковним діячем отцем Прахом у Ярославській українській церкві. Прозвучало багато чудової музики ювіляра, зокрема фортепіанне тріо *fis-moll* у виконанні львівських музикантів Харитини Колесси, Богдана Каськіва та Мирослава Драгана. Твори для скрипки і фортепіано «Чабарашка» С. Людкевича та «Аркан» Б. Фільц натхненно зіграла скрипалька Іванна Гусар (внучата племінниця Богдани Фільц), а низку витончених солоспівів С. Людкевича проникливо виконала співачка Наталя Якимець.

Дружина композитора З. Штундер задалегідь подбала про виготовлення у Львові меморіальної таблиці та мала намір за допомогою Ярославської громади встановити її у передмісті на фронтоні школи. Проте тоді, за часів панування прокомуністичної польської влади і в атмосфері шовіністичного ставлення поляків до українців, зробити це не вдалося. Але ми, учасники святкування на честь С. Людкевича, розглядали її з цікавістю. На згадку маємо спільну фотографію, де зафіксовано присутність Л. Яросевич, М. Загайкевич, мене (Б. Фільц), Л. Гусар, І. Гусар, ярославського священика та ін. Але невимовно прикро, що ми не змогли побачити могили батьків композитора, які були поховані на цвинтарі біля української церкви у центрі міста. Їх зрівняли із землею, проїхавши по них трактором, а на тому місці влаштували парк! Цей варварський злочинний вчинок безжалісного знищення могил дуже подібний до методу сталінських кадебістів... Важко про це згадувати.

Мені запам'яталася наукова конференція у Дрогобичі, присвячена І. Франку з нагоди 150-річчя від дня народження поета (2006), де ми разом із М. Загайкевич та Л. Яросевич виступали на пленарному засіданні, а також їздили до Нагуєвичів (маю нашу спільну фотографію). Тема доповіді Марії Петрівни була сформульована як «Іван Франко – подвижник української музичної культури». Пам'ятною стала і наша подорож до Дрогобича у складі великої делегації учасників згаданого вище I Міжнародного музичного фестивалю «Музика українського зарубіжжя». Це засвідчує спільна світлина перед будинком Народного дому, біля якого красується велична постать – пам'ятник І. Франку, де поряд з українськими митцями з різних міст сфотографовані гості з Лондона, Парижа, Варшави (а ми втрьох – Л. Яросевич, я і М. Загайкевич – стоїмо в першому ряду).

Ми залюбки їздили на різні мистецькі та загальнокультурні імпрези, наукові конференції та зустрічі до Перемишля, що організувала велика українська патріотка О. Попович, відомий музикознавець, педагог, співачка і бандуристка, диригентка, засновниця й очільниця низки художніх концертних колективів та українських товариств, у тому числі й Товариства Перемиського центру культурних ініціатив

«Митуса». Ми відвідали згаданий Всесвітній з'їзд перемишлян (1994), II Фестиваль бандурної музики ім. Гната Хоткевича (1997), побували на науковій конференції та зустрічі з нагоди святкування 100-річного ювілею Української державної чоловічої гімназії (1895–1995) та Українського інституту для дівчат у Перемишлі (1895–1995). Пригадую зворушливі зустрічі колишніх мешканців цього міста, багатьох гімназистів та гімназисток, які з'їхалися з багатьох країн світу, на мить опинилися у товаристві своїх однокласників, щиро раділи та зі сльозами згадували далекі дні весни своєї молодості.

У 1960-х роках сформувався новий напрям дослідницької діяльності М. Загайкевич – українська балетна музика. Одна за одною почали з'являтися її статті в наукових збірниках, а також окремі видання (серед них – «Лісова пісня». Балет М. Скорульського» (1963), «Українська балетна музика» (1969)). Остання монографія ознаменувала собою появу нової галузі музикознавства – вивчення історії та характерних особливостей жанру. І врешті – узагальнююча, теоретичного плану монографія «Драматургія балету» (Київ, 1978 р.), що лягла в основу докторської дисертації дослідниці, блискучий захист якої відбувся 1982 року.

Значним досягненням у доробку М. Загайкевич є праці, які висвітлюють творчість діячів української класичної літератури у зв'язку з музичним мистецтвом. До них належать такі книги: «Іван Франко і українська музика» (Київ, 1958 р.), «Музичний світ великого Каменяра» (Київ, 1986 р.), статті у збірниках «Михайло Коцюбинський і музичне мистецтво» (1967), «Роль І. Котляревського в розвитку української музичної культури» (1969), «Іван Котляревський і музична культура» (1972) тощо.

Не менш важливою віхою творчості музикознавця є численні роботи, що віддзеркалюють сучасні музичні процеси в Україні. Це й видані творчі портрети композиторів сьогодення – Л. Колодуба (1973), Б. Фільц (1992, 2003), і розповіді про окремі опери – наприклад, «Милану» Георгія Майбороди (1959), і змістовні рецензії на оперні та балетні вистави, концерти пленумів та з'їздів НСКУ, різноманітні фестивалі, конкурси тощо. Значне місце серед творчих інтересів М. Загайкевич посідали проблеми, пов'язані з музичним аспектом драматичних вистав. Зокрема, у третьому томі 6-томного академічного видання «Історії української музики» надруковано її велику ґрунтовну статтю про український музичний театр.

Важливу частину музикознавчого доробку Марії Петрівни становлять також праці, у яких досліджено взаємини українського музичного мистецтва з іншими національними культурами, а саме: зв'язки чесько-українські, польсько-українські, німецько-українські, австрійсько-українські тощо. З-поміж публікацій та поданих до друку робіт за цією темою можна назвати низку статей до енциклопедій, колективної монографії «Українсько-польські мистецькі взаємини» (Львів, Київ, 1998 р., у співавторстві з О. Кашубою, Р. Пилипчуком та О. Федоруком), наукового збірника «Українсько-німецькі зв'язки минулого і сьогодення» (стаття М. Загайкевич «Українські співаки на німецькій оперній сцені»). Інтерес дослідниці до теми українсько-чеських взаємин постав у 1960-х роках після «Літніх славістичних курсів» у Чехословаччині, де вона слухала лекції в Карловому університеті й навіть одержала відповідний диплом.

Загалом перу М. Загайкевич належить понад 300 наукових праць, у тому числі 12 книжок, понад 60 статей у колективних монографіях та наукових збірниках, 8 розділів до академічної багатотомної «Історії української музики», близько 150 публіцистичних журнальних та газетних публікацій, а також велика кількість статей у таких довідкових виданнях, як-от: «Українська радянська енциклопедія» (близько 50 найрізноманітнішої тематики), «Театральна енциклопедія», «Енциклопедія балету», «Енциклопедія історії України», «Енциклопедія Сучасної України», «Шевченківська енциклопедія», багатотомна академічна «Українська музична енциклопедія» (що виходить в ІМФЕ НАН України), «Музыкальный энциклопедический словарь» (Москва, 1981 р.) та ін. До визначних праць дослідниці належить ціла серія робіт про

М. Вербицького, написаних у різні періоди її життя (згадаймо популярний історичний нарис «Державний гімн України» (Київ, 2006 р.)).

Ми пам'ятаємо Марію Петрівну Загайкевич завжди сповненою сил, творчої снаги й оптимізму, любові до людей і до життя, нових творчих ідей, багатогранністю наукових та життєвих зацікавлень і захоплень. Вона дуже любила подорожувати. Будучи членом НСКУ (із 1959 р.), дослідниця побувала в будинках творчості у Росії, Карелії, Грузії, Вірменії, Латвії, Казахстані, а керуючись бажанням побачити якомога більше незвіданих заманливих куточків світу, відвідала Індію, Шрі-Ланку, Єгипет, Туреччину в якості туристки. У Стамбулі оглянула гробницю Роксолани, а в Індії проїхалася верхи на слоні. Ці два останні факти з її багатой біографії теж зафіксовано на світлинах, особливо вражає переможний погляд М. Загайкевич, коли її сфотографували в Індії.

31 жовтня 2016 року виповнилося 90 років від дня її народження. Лише два роки вона не дожила до свого поважного ювілею. До щему болісно констатувати, що її, на превеликий жаль, уже фізично немає на цьому світі, і мені доводиться писати про неї в минулому часі. М. Загайкевич відійшла у вічність 1 квітня 2014 року в Києві. Похована у Львові на Личаківському цвинтарі в родинному гробівці (склепі) разом зі своїми батьками, до яких вона їздила кожного року 14 квітня (на річницю смерті мами), щоб помолитися на могилах.

Яскрава особистість М. Загайкевич, багате на події та вагомі наукові здобутки життя, величезний внесок у дослідження музичного мистецтва рідного краю викликають велику повагу та безмежну вдячність усіх, хто її знав і кому пощастило спілкуватися та співпрацювати з нею. То була людина різнобічних талантів, великої щедрості душі, сповненої любові до людей та України.

1. *Загайкевич М.* Михайло Вербицький і перемиська музична школа / М. Загайкевич // Перемишль і перемиська земля протягом віків. Збірник наукових праць і матеріалів Міжнародної наукової конференції, організованої Науковим товариством імені Т. Шевченка в Польщі. 24–25 червня 1994 року в Перемишлі / за ред. Степана Заброварного. – Перемишль ; Львів, 1996. – С. 249–258.
2. *Загайкевич М.* Михайло Вербицький. Сторінки життя і творчості / М. Загайкевич. – Львів, 1999.
3. *Загайкевич М.* Мої автобіографічні замітки / М. Загайкевич // Музична україністика: сучасний вимір : збірник наукових статей на пошану музикознавця, доктора мистецтвознавства, професора Марії Петрівни Загайкевич / ред.-упоряд. А. К. Терещенко. – Київ : ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, 2009. – Вип. 4. – С. 7.
4. *Filc B.* Koncertowa, kompozytorska i muzykologiczna działalność wykładowców Wyższego instytutu muzycznego im. M. Łysenki we Lwowie i jego filiach w pierwszej połowie XX wieku (do września 1939 roku) / B. Filc // *Studia polsko-ukraińskie*. – Przemyśl. – 2006. – Т. 1. – С. 67–77.
5. *Jarosewicz L.* Salomea Kruszelnicka na lamach niekturzych polskich publikacji / L. Jarosewicz // *Studia polsko-ukraińskie*. – Przemyśl. – 2006. – Т. 1. – С. 53–58.
6. *Studia polsko-ukraińskie*=Польсько-українські студії. – Przemyśl. – 2006. – Т. 1.
7. *Zahajkiewicz M.* Inspiracje polskie w twórczości Mychajła Werbickiego / M. Zahajkiewicz // *Studia polsko-ukraińskie*. – Przemyśl. – 2006. – Т. 1. – С. 34–43.

SUMMARY

The article sheds light upon the creative path and manifold musicological achievements in various fields, genres and types of musical art made by prominent Ukrainian scholar, doctor of art criticism, professor, full member of the Shevchenko Scientific Society and the National Composers Union of Ukraine, laureate of the Mykola Lysenko Artistic Prize and leading research fellow at the M. Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the National Academy of

Sciences of Ukraine Mariya Petrivna Zahaykevych, on the occasion of the 90th anniversary of her birth. A wide range of her scientific interests has been thoroughly carried out by herself in her fundamental studies on historical and theoretical problems of Ukrainian musical culture and published in 12 books of her authorship and over 60 articles in solid collective monographs, as well as in a large number of works in various generalizing editions, scientific collections and journals (more than 300 units), including eight sections in multivolume *The History of Ukrainian Music*, a huge array of articles in various encyclopedias in diverse areas, and still a bulk of journalistic articles in the current press, etc.

Among her monographs are *S. Liudkevych. An Essay on the Life and Work* (1957); *Ivan Franko and Ukrainian Music* (1958); *Musical world of the Great Stonecutter (Ivan Franko)* (1986); *Musical Life of Western Ukraine in the Second Half of the XIXth Century* (1960); and two monographs on M. Verbytskyi: *M. Verbytskyi. An Essay on the Life and Work* (Kyiv, 1961), and the considerably expanded one with involving new facts, to begin with the general consideration of church music of the composer and understanding of his creative work from the standpoint of the present – *Mykhaylo Verbytskyi. Pages of the Life and Work* (Lviv, 1998). Besides that, there are a number of articles about him – an author of the National Anthem of Ukraine – which were issued throughout her life, particularly *The National Anthem of Ukraine. A Popular Historical Essay* (Kyiv, 2006), with the text authored by M. Zahaykevych. She has also published a chain of books about contemporary composers – *Levko Kolodub* (Kyiv, 1973); *Bohdana Filts: A Creative Portrayal* (Kyiv, 1992); and *Bohdana Filts. A Creative Portrayal* (Ternopil, 2003), as well as monographs [*The Ukrainian Ballet Music* (Kyiv, 1968) and *The Dramaturgy of Ballet* (Kyiv, 1979)] and many articles about ballet in various collections and journals. She has studied the connections of Ukrainian music and musicians with Polish, Czech, German, and Austrian culture, the interrelations of music and literature, the role of theatrical music in Ukrainian art and many other professional issues: performance, musical interpretation, symbiosis of words and music, etc. She has reported many interesting presentations at various national and international conferences in Ukraine and abroad, as well as diverse international congresses. For instance, at the IVth International Congress of Ukrainists in Odesa, her lecture titled *Functioning of Ukrainian Language in Musical Art* has called forth a particularly keen interest among participants of this authoritative forum of scholars.

The article repeatedly emphasizes a weighty contribution of Mariya Zahaykevych to researching various fields of Ukrainian musical art, as well as the national culture of Ukraine on the whole. The analytical exposition of solely professional characteristics of composer's works and features of musicological thinking of the researcher alternates with personal reminiscences of the article's authoress on this study's heroine, with whom me, Bohdana Filts, worked side by side and with whom, over almost the semicentennial period, I had the luck to have close relations, to exult at creative successes and to rejoice the case of jointly reaching the declaration of independence of Ukraine.

Keywords: musicologist Mariya Zahaykevych, composer's creative work, musical art, theatrical music, ballet, composers S. Liudkevych and M. Verbytskyi, National Anthem of Ukraine.